

Papilės valsčiaus administracinė ir politinė raida 1918–1940 metais*

Jonas Sireika

Šiaulių pedagoginis universitetas

Papilės valsčiaus administracinė ir politinė raida Nepriklausomybės laikotarpiu specialiai nėra tyrinėta. Bronius Kviklys, apžvelgdamas XX a. pirmosios pusės Papilės istoriją, nurodo, kad Papilės miestelis buvo valsčiaus centras, kur koncentravosi administracinės ir kitos įstaigos – valsčiaus savivaldybė, apylinkės teismas, policijos nuovada, pradžios mo-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 12 10.

¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 4, p. 441.

kykla, paštas ir t. t.¹ Leopoldas Rozga pažymi, kad Papilėje tarpukario metais veikė įvairios partijos ir visuomeninės organizacijos².

Šiek tiek informacijos apie Papilės valsčių galima rasti to meto periodinėje spaudoje, visų pirma, 1919–1922 m. Šiauliuose leistame savivaldybininkų laikraštyje „Sietynas“ ir 1923–1940 m. Vidaus reikalų ministerijos leistame žurnale „Savivaldybė“. Daugiausia žinių apie Papilės valsčių yra Lietuvos centrinio valstybės archyvo fonduose, ypač 379-me fonde, kur saugojamos Šiaulių apskrities savivaldybių bylos. Čia yra duomenų apie Papilės valsčiaus savivaldybės kūrimosi sąlygas, kūrimosi procesą, valsčiaus tarybos rinkimus, išrinktus pareigūnus ir pan. Deja, valsčiaus savivaldybės dokumentai, išskyrus dalį tų dokumentų, kurie buvo išsiųsti į apskrities įstaigas, neišliko. Keletą dokumentų, kurie yra svarbūs Papilės istorijai pažinti, turi Šiaulių „Aušros“ muziejus.

1918 m. spalio mėnesį Vokietija, pralaimėjusi Pirmąjį pasaulinį karą, pripažino tautų apsisprendimo teisę. Naujoji Vokietijos vyriausybė, vadovaujama Makso Bade-no, leido Lietuvos Valstybės Tarybai pradėti konkrečius valstybės atkūrimo darbus. 1918 m. lapkričio 2 d. buvo priimta Laikinoji valstybės konstitucija, netrukus sudaryta pirmoji Lietuvos Vyriausybė, kurios vadovu paskirtas prof. A. Voldemaras.

Atsižvelgiant į politinę padėtį, susiklosčiusią Lietuvoje, reikėjo nedelsiant veikti, t. y. kurti valstybės institucijas ne tik centre, Vilniuje, bet ir vietose – apskrityse bei valsčiuose, kad būtų galima perimti valdžią iš okupantų vokiečių. Buvo nutarta kreiptis į šalies žmones, pakviesti juos organizuotis. 1918 m. lapkričio 12 d. Lietuvos valstybės taryba kartu su vyriausybe priėmė atsišaukimą „Lietuvos piliečiai!“³. Šiame svarbiame dokumente apibūdintos krašte susidariusios politinės aplinkybės, pateikta ir išaiškinta vyriausybės veiklos programa. Teisėta Lietuvos valdžia paragino visos šalies žmones nedelsiant organizuotis, kurti savivaldybes:

„Negaišdami nei dienos, kiekvienoje parapijoje susirinkite visi vyresnieji, be kalbos ir tikybos skirtumo, ir išrinkite Parapijos komitetą iš penkių ar septynių žmonių. Išrinktasis komitetas turi tuoj paimti į savo rankas tvarkyti apylinkės gyvenimą. (...) Komitetas tegu susižino su kaimynų Parapijų komitetais ir bendrai teįsteigia Apskričių (Kreisų) Komitetus. Šitie teųžmezga nuolatinius ryšius su Lietuvos Vyriausybe“⁴.

Siekdama išvengti gaivališkumo ir užtikrinti savo politinių tikslų įgyvendinimą vietose, Lietuvos Valstybės Taryba, kuri parengė minėtą dokumentą, išipareigojo pasiųsti į apskritis vyriausybės įgaliotinius organizaciniam darbui vadovauti. Į Šiaulių apskritį, kuriai iki Pirmojo pasaulinio karo priklausė Papilės valsčius, vyriausybė nukreipė Česlovą Milvydą⁵. Nors Č. Milvydas atvyko į Šiaulius, bet savivaldybių kūrimo organizatoriumi jis netapo, nes okupacijos sąlygomis neturėjo galiomybių veikti laisvai. Be to, jo asmenybė (dešiniųjų pažiūrų politikas) ir misija buvo nepriimtina daugeliui vietos žmonių,

² Rozga L. Akmenės kraštas, *Akmenė*, 1992, p. 18.

³ Lietuvos piliečiai!, *Lietuvos aidas*, 1918, lapkr. 13.

⁴ *Ten pat*.

⁵ Č. Milvydo 1918 m. lapkričio 25 d. laiškas Lietuvos Vidaus reikalų ministerijai, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 379, ap. 2, b. 32, l. 10.

kurie orientavosi į kairiąsias politines jėgas ir telkėsi apie autoritetinę Šiaulių socialdemokratą teisininką Kazimierą Venclauskį bei jo bendražygius.

Šiaulių apskrityje, kaip ir visoje Lietuvoje, 1918 m. pabaigoje savivaldybės kūrėsi daugiausiai spontaniškai, „iš apačios“. Šio proceso pobūdis žinomas iš įvairių istorinių šaltinių, atsispindi ir Šiaulių apskrities tarybos informacijoje, pasiūstoje Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentui 1928 m., kuri vadinasi „Šiaulių apskrities savivaldybės kūrimosi istorija“⁶. Joje rašoma:

„1918 metais vokiečių okupacinė valdžia (...) pradėjo trauktis iš mūsų krašto ir todėl vietos gyventojų tuojau buvo imtasi iniciatyvos kurti vietinę valdžią, kuri atstovautų ir gintų gyventojų reikalus, neleistų atsitraukiantiems iš Lietuvos vokiečiams savivališkai gabenti turtą ir pan.“⁷

1918 m. pabaigoje Šiaulių apskrities kaimiškose vietovėse buvo sudarytos pirmosios savivaldybės, kurios vadinosi: valsčių, parapijų komitetai, valsčių valdybos ir pan. Papilės valsčius priklausė Akmenės apskričiai.

Apie Lietuvos valdžios raginimus kurti savivaldybę Papilės valsčiaus gyventojai sužinojo, kai klebonas Lesauskis Papilės bažnyčioje iš sakyklos paskelbė atsisaukimo „Lietuvos piliečiai!“ tekstą⁸. Veiklesni žmonės suskubo organizuotis, gavo vokiečių leidimą sukviesti visuotinį valsčiaus gyventojų susirinkimą. Susirinkime, įvykusiame 1918 m. lapkričio 19 d., dalyvavo apie 300 valsčiaus gyventojų. Pirmininkavo Juozas Murka, kuris, matyt, buvo ir vienas iš pagrindinių renginio organizatorių. Papilėniškiai ignoravo Lietuvos valdžios siūlymą sudaryti parapijos komitetą; jie išrinko valsčiaus komitetą, kaip siūlė Lietuvos socialdemokratų partija. Į valsčiaus komitetą buvo išrinkti: Juozas Murka, Jurgis Gričius, Juozas Šliauteris, Juozas Matas, Juozas Gričius, Leonas Šilkas, Mykolas Kengris ir Pranas Šukys⁹ (komiteto nariai išvardyti pagal gautų balsų skaičių – J. S.). Komiteto pirmininku tapo J. Murka, kuris nors buvo dar labai jaunas (gimęs 1898 ar 1899 m.), bet šiek tiek mokytas – baigęs 4 miesto mokyklos klases. Komiteto sekretoriumi tapo Tadas Steckis¹⁰.

Valsčiaus komitetas pradėjo savo veiklą iš besitraukiančių vokiečių perimdamas 100 cnt rugių, 42 cnt miežių, kelis vežimus šiaudų ir tris arklius¹¹.

Viešajai tvarkai palaikyti, gyventojams ir jų turtui nuo vagių ir plėšikų apsaugoti buvo sudaryta valsčiaus milicija. Milicininkus paskyrė ir atlyginimą jiems nustatė patys gyventojai. Kadangi valsčiaus lietuviška valdžia savo veiklai finansuoti ir milicijai išlaikyti neturėjo lėšų, gyventojams buvo uždėti laikini mokesčiai.

1918 m. pabaigoje, vokiečių kariuomenei traukiantis iš Lietuvos, jai iš paskos slinko Raudonoji armija, kuri, vykdydama bolševikinės Rusijos vadovybės pasaulinės revoliucijos planus¹², per Lietuvos teritoriją veržėsi į Vokietiją. Šiaurės Žemaitiją užėmė rusų Internacionalinė divizija. 1919 m. sausio 23 d. Papilėje buvo sudarytas bolševikų vykdomasis komitetas iš 7 asmenų – Jono Butkaus, Ju-

⁶ LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1773, l. 4–6.

⁷ Ten pat, l. 4.

⁸ Papilės valsčiaus savivaldybės įsikūrimo istorija, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Ten pat.

¹² Sireika J. Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai, Šiauliai, 1988, p. 34.

liaus Šležo, Juozo Karvelio, Domo Sako, Prano Šukio, Kazio Morkaus ir Jono Rimeikos¹³. Valsčiaus gyvenime bolševikai nedaug ką pakeitė, represijų nesigriebė, bet užtat stengėsi patys užimti geresnes valdininkų vietas, apsirūpinti maisto produktais, padėti giminaičiams.

Neilgai šeiminkavusi Šiaulių apskrityje (apie mėnesį du) bolševikų valdžia buvo likviduota sugrįžusios vokiečių kariuomenės.

1919 m. kovo mėnesį, dalyvaujant vokiečių atstovams, vėl buvo išrinktas valsčiaus komitetas. Į komitetą šįkart pateko Juozas Murka, Jonas Gricius, Leonas Šilkas ir Jeronimas Maziliauskas. Sekretoriumi liko dirbti T. Steckis, kuris sekretoriavo ir bolševikų vykdomajame komitete. Aktyvūs bolševikų komiteto nariai – Pranas Šukys ir Juozas Karvelis – buvo suimti ir išvežti į Kauno kalėjimą¹⁴.

1919 m. vasarą pasikeitė valsčiaus komiteto pirmininkas ir sekretorius. J. Murka iš savo pareigų pasitraukė, o į jo vietą buvo išrinktas Albertas Gedaminas (tuomet jo pavardė buvo rašoma Gedaminskas – J. S.). Dirbti valsčiaus komiteto sekretoriumi pakviestas Stasys Arbačiauskas¹⁵.

Valsčiaus komitetas, neturėdamas finansavimo šaltinių, ūkininkams skyrė mokesčius – po markę (auksiną) nuo dešimtinės turimos žemės – valsčiaus komiteto pareigūnams – pirmininkui ir sekretoriui, taip pat milicijai išlaikyti. Svarbiausias to meto valsčiaus komiteto (savivaldybės) uždavinys buvo pagalbos teikimas gyventojams apsirūpinant maisto produktais, nes dėl Pirmojo pasaulinio karo ir okupacijos padarytų nuostolių, okupantų savivaliavimo, plėšimų, ūkis buvo labai nuniokotas, daug turto prarasta, gyventojai suvargę.

1919 m. pavasarį ir vasarą valsčiaus gyvenimą labai apsunkino savivaliaujantys vokiečių kareiviai, kurie kai kuriose apskrities vietovėse – Laižuvoje, Žagārėje, Kruopiuose – nužudė vietos gyventojų, o daugelį ūkininkų apiplėšė, nuginklavo milicininkus¹⁶.

1919 m. vasarą į Šiaurės Lietuvą iš Latvijos įsiveržė bermontininkai, kuriuos Šiaulių apskrities gyventojai vadino *kolčakais*, *kolčakininkais*. Mat pulkininko P. Bermonto (Avalovo) vadovaujami kariniai daliniai rėmė rusų baltagvardiečių vado admirolo A. Kolčako siekius atkurti Rusijos imperiją. 1919 m. rudenį bermontininkai užėmė ir Papilę. Valsčiaus pareigūnai nespėjo paslėpti valsčiaus dokumentų, bet kasoje buvusius pinigus paslėpė. Kovai prieš bermontininkus buvo telkiami partizanų būriai, kurie vėliau buvo perorganizuoti į šaulių būrius. Papilės valsčiaus viršaitis A. Gedaminas, valdybos nariai P. Čėponis ir Pranas Jauga, sekretorius S. Arbačiauskas dalyvavo šioje veikloje, todėl buvo priversti slapstyti. Per Telšių karo komendantą P. Plechavičių jie susisiekė su Lietuvos krašto apsaugos ministerija ir, vykdydami jos nurodymą, prieš bermontininkus suorganizavo antpuolį. Lapkričio 19 d. Papilėje buvo nukauti 3 bermontininkai. Be to, vienoje vietoje partizanai išardė geležinkelio bėgius, kad sutrukdytų bermontininkams naudotis geležinkeliu¹⁷.

Po to, kai Lietuvos kariuomenė ir partizanai 1919 m. lapkričio pabaigoje bermontininkus sumušė prie Radviliš-

¹³ Papilės valsčiaus savivaldybės įsikūrimo istorija, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24.

¹⁴ *Ten pat.*

¹⁵ *Ten pat.*

¹⁶ Šiaulių apskrities savivaldybės kūrimosi istorija, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1773, l. 4.

¹⁷ Lietuvos šaulių sąjungos istorija, Vilnius, 1992, p. 28; Papilės valsčiaus savivaldybės įsikūrimo istorija, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24.

kio ir Šiaulių, okupantai pradėjo kraustyti iš Lietuvos. Papilę jie paliko 1920 m. sausio 17 d.

Išvijus bermontininkus, Papilės valsčiuje klostėsi sąlygos normaliam gyvenimui. Pagaliau buvo užmegzti tvirti ryšiai su šalies ir apskrities valdžia.

1919 m. keitėsi Papilės valsčiaus administracinė priklausomybė ir ribos (karo metu Papilės valsčius priklausė Akmėnės apskričiai, kurią įkūrė vokiečių okupacinė valdžia). Papilėniškiai norėjo, kad jų valsčius priklausytų Šiaulių apskričiai, su kuria buvo susijęs istoriškai. Kai 1919 m. kovo 28–29 d. Šiauliuose vyko buvusių Šiaulių apskrities valsčių, tuo metu priklaususių Šiaulių, Akmėnės ir Kuršėnų apskritims, atstovų suvažiavimas, jame dalyvavo ir Papilės valsčiaus įgaliotiniai. Buvo nutarta susivienyti senose apskrities ribose¹⁸. Tačiau Lietuvos vyriausybė, panaikindama Akmenės apskritį, Papilės valsčių norėjo prijungti prie Mažeikių, o ne prie Šiaulių apskrities¹⁹. Papilėniškiai nenusileido: tų pačių metų rugpjūčio 3 d. valsčiaus įgaliotiniai slapto balsavimu priėmė sprendimą prisijungti prie Šiaulių apskrities. Už prisijungimą prie Šiaulių apskrities balsavo 49 įgaliotiniai, o už prisijungimą prie Mažeikių apskrities – 6 įgaliotiniai²⁰. Lietuvos vyriausybė neskubėjo patenkinti papilėniškių prašymo. Todėl 1919 m. rugsėjo 11 d. Šiaulių apskrities valdybos pirmininkas Kazimieras Venclauskis kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją, prašydamas paskubinti Papilės valsčiaus prisijungimą prie Šiaulių apskrities, nes, anot valdybos pirmininko, trukdomi apskrities ir valsčiaus sutvarkymo reikalai²¹. Dar už trijų dienų papilėniškiai, netekę kantrybės dėl šio reikalo vilkinimo, valsčiaus tarybos posėdyje nutarė pasiūsti į Kauną valsčiaus sekretorių S. Arbačiauską su įgaliojimu: „*Papilės valsčiaus piliečiai per savo įgaliotinį reikalauja, kad kuo greičiausiai būtų patvirtintas mūsų apsisprendimo noras, kurį esame atlikę slapto balsavimu...*“²² (turimas omenyje 1919 m. rugpjūčio 3 d. valsčiaus įgaliotinių apsisprendimas – J. S.).

Tvirta papilėniškių pozicija lėmė sėkmę: 1919 m. spalio 20 d. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento direktorius informavo Papilės valsčiaus savivaldybę, kad valsčius atskirtas nuo Mažeikių apskrities ir prijungtas prie Šiaulių apskrities²³.

Atrodo, kad, atkūrus Papilės valsčiaus administracinę priklausomybę nuo Šiaulių, valsčiaus ribos, lyginant su buvusiomis prieš Pirmąjį pasaulinį karą, pasikeitė nedaug. Didieji kaimai (Avižlių, Biliūniškių, Draginių, Žilių, Rimšių, Užpelkių), dvarai (Vegėrių, Gerýbiškio, Eglesių, Būrbiškių, Klaišių, Šiaudinės) liko to paties valsčiaus teritorijoje²⁴.

Pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais vidaus reikalų ministras buvo paskelbęs keletą aplinkraščių dėl savivaldybių²⁵, kurių dėl įvairių priežasčių dauguma savivaldybių neįvykdė.

¹⁸ 1919 m. kovo 28–29 d. įvykusio Šiaulių apskrities valsčių atstovų suvažiavimo nutarimai, LCVA, f. 862, ap. 1, b. 7, l. 28.

¹⁹ Papilės valsčiaus tarybos 1919 m. rugpjūčio 14 d. įgaliojimas valsčiaus sekretoriui S. Arbačiauskui, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 58.

²⁰ Papilės valsčiaus įgaliotinių susirinkimo nutarimas, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 6.

²¹ Šiaulių apskrities valdybos pirmininko K. Venclauskio raštas Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijai, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 6.

²² Papilės valsčiaus tarybos 1919 m. rugsėjo 14 d. įgaliojimas valsčiaus sekretoriui S. Arbačiauskui, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 58.

²³ Informacija Papilės valsčiaus komitetui, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 55.

²⁴ Алфавитный список населенных мест Ковенской губернии, Kovna, 1903, c. 361–456; Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio gyventojų surašymo duomenys, Kaunas, 1925, p. 311–313.

²⁵ Dėlei savivaldybių Lietuvoje, *Pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės metų dokumentai*, Vilnius, 1989, p. 16; Valsčių ir apskričių savivaldybių įstaigoms, *Laiškinosios vyriausybės žinios*, 1919, sausio 11.

1919 m. spalio 10 d. buvo priimtas Savivaldybių įstatymas²⁶, kuris šalies savivaldybėms padėjo tvirtą teisinį pamatą. Įstatymas nustatė Lietuvos savivaldos struktūrą, savivaldos formas, valsčių, apskričių ir miestų tarybų rinkimų principus, valdybų formavimo tvarką. Valsčių tarybos turėjo būti renkamos naudojant mažoritarinę balsų skaičiavimo sistemą ir balsuojant kamuoliukais (baltu – „už“, juodu – „prieš“), kad kaimo žmonės, ypač neraštingieji, lengviau susigaudytų. Į valsčiaus tarybą reikėjo rinkti po vieną atstovą nuo 300 gyventojų. Rinkimuose galėjo dalyvauti visi Lietuvos piliečiai, turintys ne mažiau kaip 21 metus amžiaus ir išgyvenę savivaldybės teritorijoje bent pusę metų iki rinkimų dienos.

Pirmieji Papilės valsčiaus tarybos rinkimai, organizuoti pagal Savivaldybių įstatymą, įvyko 1920 m. vasario 13 d. Buvo išrinkta 28 narių valsčiaus taryba. Tarybos pirmininku tapo Martynas Jackus (31 metų amžiaus), viršaičiu – Juozas Šiuša (30 metų amžiaus), valdybos nariais – A. Gedaminas ir Povilas Čeponis. 26 tarybos nariai buvo lietuviai, 2 – latviai²⁷. Po metų, 1921 m. sausio 3 d., valsčiaus viršaitis J. Šiuša atsistatydino, naujuoju viršaičiu taryba išrinko Joną Joniškį²⁸.

1920 m. vasario 13 d. valsčiaus tarybos rinkimais pasibaigė Papilės valsčiaus savivaldybės formavimasis, reikšmingas jos istorijos etapas, kuriam būdinga labai greitai besikeičianti politinė padėtis ir aktyvi papilėniškių veikla kuriant savo valsčiaus valdžią bei Lietuvos valstybę.

Papilės valsčius gyventojų skaičiaus atžvilgiu priklausė prie didesnių valsčių Šiaulių apskrityje. Pagal 1923 m. pirmojo visuotinio gyventojų surašymo duomenis Papilės valsčiuje buvo 1674 kiemai (ūkiai), gyveno 9866 gyventojai²⁹. Didžiausiame apskrityje Joniškių valsčiuje buvo 15 639 gyventojai, o mažiausiame – Gasčiūnų valsčiuje – tik 2089 gyventojai³⁰. Papilės valsčiui priklausė Papilės miestelis (1432 gyventojai), Šiaudinės bažnytkaimis (154 gyventojai), 79 kaimai, 16 dvarų³¹.

XX a. trečiojo dešimtmečio pradžia valsčiaus gyventojams buvo sunki, bet taika ir politinis stabilumas leido pamažu tvarkytis. Remiantis Savivaldybių įstatymu gyventojai buvo apdėti mokesčiais valsčiaus naudai, atsirado nors ir nedidelės, bet nuolatinės pajamos, kurias valsčiaus valdžia galėjo panaudoti būtiniausiems finansiniams poreikiams tenkinti. 1920 m. valsčiaus sąmata buvo 61 630 auksinų, 1921 m. – 85 287 auksinai³². Šiek tiek lėšų valsčiui skyrė apskrities valdyba.

Valsčiaus savivaldybė Savivaldybių įstatymo suteiktos kompetencijos ribose rūpinosi švietimu, sveikatos ir viešosios tvarkos apsauga, vargšų globa, kelių tvarkymu, valstybės pavestų valsčiui prievolių atlikimu ir kitais reikalais. 1920 m. pirmiausia buvo suremontuoti Papilės ir Biliūniškių pradžios mokyklų pastatai, kad vaikai turėtų kur mokytis. Karo metais niekas neprižiūrėjo kelių, todėl daugelis kelių, ypač dėl blogos tiltų būklės, tapo nepravažiuojami. Tai apsunkino ryšius, trukdė ūkio atkūrimą. Dėl to dalis valsčiaus lėšų buvo nukreipta kelių remontui, naujų tiltų statybai ir senųjų sutvarkymui. 1920 m. valsčiaus

²⁶ Savivaldybių įstatymas, *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919, spalio 28.

²⁷ Papilės valsčiaus savivaldybės įsikūrimo istorija, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24; Šiaulių apskrities valsčių tarybų narių sąrašas pagal tautybes, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 293, l. 13.

²⁸ *Ten pat.*

²⁹ *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio surašymo duomenys*, p. 313.

³⁰ *Ten pat.*, p. 294, 313.

³¹ *Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotinio gyventojų surašymo duomenys*, p. 312, 313; Savivaldybė, *Sietynas*, 1920, spalio 15.

³² Papilės valsčiaus įsikūrimo istorija, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24.

savivaldybė nesuspėjo įvykdyti apskrities valdybos nustatytų kelių tvarkymo darbų, todėl buvo gana griežtai nubausta – turėjo sumokėti 10 tūkst. auksinų baudą³³. 1921 m. buvo įsteigta Papilės ligoninė. Ligonių gydyti atvyko gydytojas iš Kauno – Kann³⁴. Gyventojai juo buvo nepatenkinti, kad brangiai ima už teikiamas paslaugas. Nors ligoninė nebuvo pavaldi valsčiui, bet savivaldybė prisidėjo prie jos išlaikymo, 1922 m. jai skyrė 8838 auksinus³⁵.

Nemažai pastangų prireikė viešajai tvarkai įvesti. Ypač didelį rūpestį kelė degtindariai ir degtinės perpardavinėtojai, vadinami *šmugelnikais*. Savivaldybėje ne kartą buvo svarstyti kovos su *šmugelnikais* reikalai, nusižengę gyventojai buvo perspėti, teko imtis ir griežtesnių priemonių. 1919 m. Papilės valsčiaus komitetas nubaudė degtindarius – K. Matą iš Krioklių kaimo ir A. Barvydą bei Milešką iš Bajoriškių kaimo 200 auksinų bauda ir konfiskavo degtinės vartymo įrangą. Kadangi baustieji ūkininkai savo „verslo“ neatsisakė, valsčiaus valdyba paskyrė jiems naujas, „žymiai didesnes baudas“³⁶. *Šmugelnikas* P. Vizgirda, kuris pasipriešino valsčiaus valdžiai, Papilės teismo sprendimu buvo pasodintas į Šiaulių kalėjimą, o kitam itin atkakliam degtindariui, gyvenusiam vargingai, paskirta net 10 tūkst. auksinų bauda³⁷.

Kad būtų galima bent kiek pagelbėti vargšams, buvo organizuojamos grūdų pyliavos ir renkamos aukos. Savivaldybė neturtinguosius rėmė ir finansaiškai. 1926–1927 m. finansinės paramos iš valsčiaus savivaldybės gavo 8 invalidai ir vargšai. Tam reikalui savivaldybė išleido 278 Lt³⁸.

Papilė nuo piliakalnio pusės. Apie 1930 m. B. Janušauskienės nuotr. Iš A. Jankausko albumo

³³ Savivaldybė, *Sietynas*, 1920, lapkr. 1.

³⁴ Savivaldybė, *Sietynas*, 1921, rugs. 1.

³⁵ Šiaulių apskrities valdybos žinios, *Sietynas*, 1921, rugs. 1.

³⁶ Papilės valsčiaus milicijos dešimtininko raštas Šiaulių apskrities valdybai, LCVA, f. 862, ap. 1, b. 43, l. 12–13.

³⁷ J. Anužio prašymas Šiaulių apskrities valdybai, LCVA, f. 862, ap. 1, b. 43, l. 182.

³⁸ Papilės valsčiaus savivaldybės informacija apie socialinę paramą, švietimą ir sveikatos apsaugą, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 178.

Lietuvos Respublikos gyvavimo pradžioje, kol nebuvo pakankamai transporto priemonių, krovinius, o kartais ir žmones pervežti privalėjo valstiečiai – valstybė buvo uždėjusi jiems sunkią pastočių prievolę. Valstiečiams savo transportu tekdavo ilgai laukti krovinių prie valsčiaus savivaldybės pastato, paskui jį gabenti į geležinkelio stotį arba į apskrities centrą. Pastočių prievolė ūkininkus labai vargino, kėlė nuolatinį jų nepasitenkinimą. Lietuvos vyriausybei leidus ir gyventojams pageidaujant, 1923 m. valsčiaus taryba nutarė vietoj pastočių prievolės atlikimo įvesti mokestį (po 50 ct nuo hektaro turimos žemės)³⁹, kad būtų galima reikalingą transportą pasamdyti.

Stiprėjant krašto ūkiui, didėjo ir valsčiaus biudžetas. Nuo 1922 m., kai buvo įvestas litas, valsčiaus finansų padėtis žymiai pagerėjo, bet neilgam – tik keleriems metams. Mat 1924 m. spalio mėnesį Lietuvos Respublikos Seimas, kuriame tuo metu dominavo dešinėsios politinės partijos, priėmė Valstybinį žemės mokesčio įstatymą⁴⁰, kuriuo vadovaujantis valsčių savivaldybėms atitenkanti Valstybinio žemės mokesčio pajamų dalis sumažėjo nuo 20 proc. iki 10 proc. Dėl to valsčių savivaldybės neįstengė patenkinti kasmet didėjančių finansinių poreikių ir buvo priverstos prašyti pašalpų iš vyriausybės arba skolintis bankuose. Antai 1928 m. Papilės valsčiaus biudžeto sąmata buvo 554 Lt mažesnė negu 1923 m., nors valsčiaus gyventojų skaičius per tą laikotarpį padidėjo iki 10 112⁴¹.

1928 m. biudžete būtiniams darbams finansuoti pristigta net 14 595 Lt ir nutarta kreiptis į vyriausybę pagalbos⁴².

Nuo 1920 m. pradžios, kai baigė formuotis valsčiaus savivaldybė, valsčiuje buvo nemažai reikšmingų visuomeninio,

Pagrindinė Papilės gatvė (nuo Kuršėnų pusės). Apie 1935 m. J. Sinkevičiaus nuotr. Iš A. Jankausko albumo

³⁹ Papilės valsčiaus įsikūrimo istorija, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 25.

⁴⁰ Apie šį įstatymą žr. Sireika J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai*, p. 84.

⁴¹ Apskaičiuota autoriaus, remiantis Papilės valsčiaus įsikūrimo istorijoje esančiais duomenimis.

⁴² Papilės valsčiaus savivaldybės įsikūrimo istorija, LCVA, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24.

politinio ir kultūrinio gyvenimo įvykių. Pavasarį papilėniškiai aktyviai dalyvavo Steigiamojo Seimo rinkimuose. Prieš rinkimus buvo surengti kandidatų į Steigiamąją Seimą – Kipro Bielinio ir Julijono Švambario – susitikimai su rinkėjais. Dauguma Papilės valsčiaus rinkėjų balsavo už socialdemokratų sąrašą Nr. 4, kuriame buvo įrašyta ir K. Bielinio pavardė, ir Valstiečių sąjungos sąrašą Nr. 1, kuriame įrašyta J. Švambario pavardė⁴³. Tais pačiais metais per savo atstovą K. Bielinį Steigiamajam Seimui papilėniškiai nusiuntė protestą dėl įstatymo, draudžiančio ūkininkams ganyti gyvulius miške, kuriame eglutės dar neužaugusios iki 1,5 sieksnio⁴⁴. Tai buvo ne pirmas toks drąsus papilėniškių politinis veiksmas. 1919 m. rudenį Papilės valsčiaus atstovai netgi buvo pareikalavę iš Lietuvos valdžios kuo greičiau priimti savivaldybių įstatymą ir demokratiškai sudaryti Steigiamąją Seimą⁴⁵.

1921 m. birželio mėnesį įvyko antrieji valsčiaus tarybos rinkimai, surengti pagal 1921 m. kovo 11 d. priimtą labai demokratišką Savivaldybių rinkimų įstatymą⁴⁶. Rinkimams į Papilės valsčiaus tarybą buvo sudaryta net 13 kandidatų sąrašų. Nė vienas iš tų sąrašų neatstovavo kokiam nors tuo metu Lietuvoje veikusiam partijai, nors, papilėniškio A. Gedamino nuomone, dvyliktojo sąrašo kandidatus buvo galima priskirti prie artimų socialdemokratams, o devintojo – prie artimų krikščionims demokratams⁴⁷.

Išrinkus valsčiaus tarybą, sudaryta valsčiaus valdyba. Valsčiaus viršaičiu išrinktas Jonas Joniškis, kuris viršaičio pareigas jau buvo ėjęs ir iki tol, vietoj atsistatdinusio Juozo Šiušos⁴⁸.

Trečiajame dešimtmetyje Lietuvos visuomenė sparčiai diferencijavosi pagal politines pažiūras, kūrėsi politinės partijos, visuomeninės organizacijos. Partijų ir visuomeninių organizacijų grupių atsirado ir Papilėje. 1924 m. Papilės valsčiaus tarybos rinkimams buvo įregistruoti atskirų partijų ir visuomeninių organizacijų sąrašai: Valstiečių liaudininkų, Lietuvos socialdemokratų partijos, Papilės miestelio žydu ir kt.⁴⁹ Valsčiaus savivaldybės taryba demokratiškai buvo renkama paskutinį kartą, nes kiti savivaldybių rinkimai įvyko jau pasibaigus seimų demokratijos laikotarpiui, autoritarizmo sąlygomis. 1924 m. Papilės valsčiaus tarybos rinkimuose rinkėjai buvo aktyvūs – dalyvavo 68 proc. visų turinčių rinkimų teises valsčiaus gyventojų⁵⁰. 1924 m. spalio 11 d. naujoji valsčiaus taryba pirmininku išrinko Juozą Butkų iš Auksučių kaimo ir 3 kandidatus (A. Gedaminą, Aleksą Kazlauskį, Silvą Kuodį) valsčiaus viršaičio pareigoms užimti⁵¹. Taryba neberinko viršaičio, nes prieš tai II Seimas buvo priėmęs Savivaldybės įstatymo pataisas⁵², pagal kurias valsčių tarybos privalėjo tikrai parinkti ir apskričių viršininkams pateikti po tris kandidatūras valsčiaus viršaičio pareigoms užimti. Apskričių viršininkai vieną iš pasiūlytų kandidatų patvirtindavo viršaičiu. Ši procedūra buvo ne visai demokratiška, bet įgalino iš dalies suderinti valstybės valdžios, kuriai atstovavo apskričių viršininkai, ir savivaldybių interesus.

⁴³ Priešrenkamoji agitacija, *Sietynas*, 1920, kovo 31.

⁴⁴ Savivaldybė, *Sietynas*, 1920, rugs. 15.

⁴⁵ Papilės valsčiaus tarybos posėdžio, įvykusio 1919 m. rugsėjo 14 d., įgaliojimas valsčiaus sekretoriui S. Arbačiauskui, *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 93, l. 2.

⁴⁶ Savivaldybių rinkimų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1921, bal. 4.

⁴⁷ Iš savivaldybių rinkimų, *Sietynas*, 1921, rugs. 15.

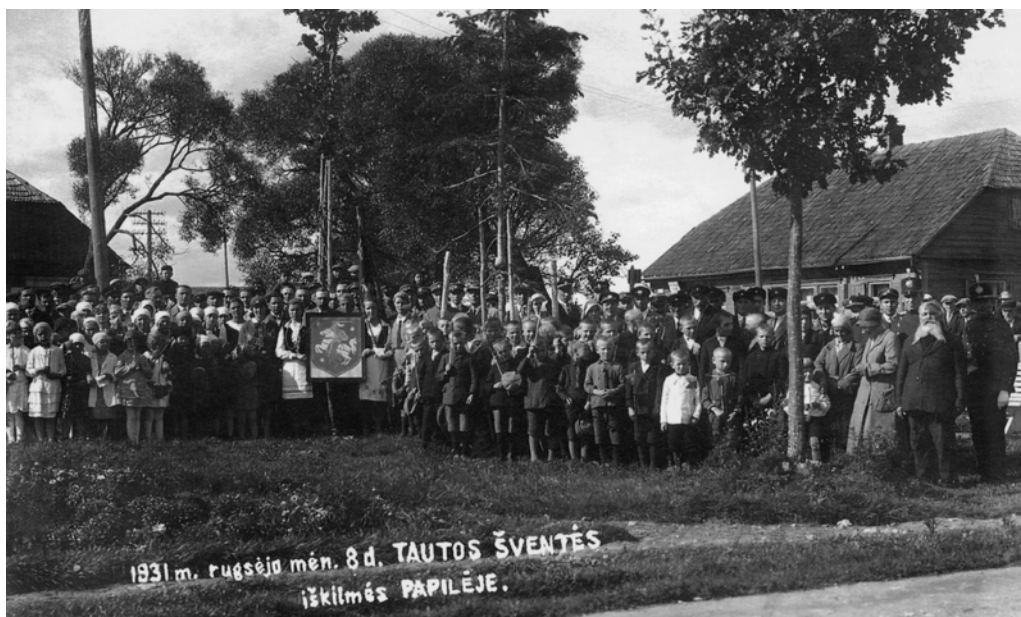
⁴⁸ Papilės valsčiaus savivaldybės įsikūrimo istorija, *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 1556, l. 24.

⁴⁹ 1924 m. Šiaulių apskrities miestų ir valsčių rinkimų žinios, *LCVA*, f. 379, ap. 2, b. 968, l. 15.

⁵⁰ *Ten pat.*

⁵¹ *Ten pat.*, l. 46.

⁵² Savivaldybių įstatymo pakeitimas, *Vyriausybės žinios*, 1924, rugpj. 20.

Šiaulių apskrities viršininkas Mečys Jurgelys, susipažinęs su valsčiaus atsiųstais dokumentais ir „sulig surinktomis apie juos žiniomis iš šalies“⁵³ (turima omenyje valstybės saugumo informacija – J. S.), 1924 m. lapkričio 8 d. Papilės valsčiaus viršaičiu paskyrė Albertą Gedaminą. Apskrities viršininko pasirinkimas vertintinas teigiamai, nes šis papilėniškis, nors ir nebuvo baigęs jokių mokslų, bet mokėjo skaityti ir rašyti, nuo 1919 m. nuolatos buvo valsčiaus visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo sukuryje, pasižymėjo politine nuovoka, patriotizmu, energija, turėjo nuopelną kaip aktyvus kovotojas už Lietuvos valstybę ir laisvę.

1928 m. Lietuva šventė pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio jubiliejų. Ta proga į iškilmingą posėdį susirinko 1924 m. išrinktos valsčiaus tarybos ir valdybos nariai. Tarybos pirmininkas J. Šiuša padarė pakilų pranešimą⁵⁴, kuriame apžvelgė nueitą kelią, džiaugėsi technine pažanga ir gyvenimo pagerėjimu. Tarybos pirmininkas vaizdžiai parodė, kaip pasikeitė kaimo gyvenimas:

„... prieš dešimtį metų, ar kur matėte ant stogo nors vieną radijo anteną bestypsant? Dabar gi automobilis nebenaujiena ir traktorius kada dirvoje mauroja nesistebim, motoro puškuojimas mus taipgi nebaido. Patį pasipuošimą jaunuomenės nebesulyginsi įvairumu ir brangumu, kuomet paprastą darbininką negalima atskirti nuo dvarininko“⁵⁵.

Nupiešdamas tokį idilišką vaizdą, J. Šiuša, žinoma, gerokai perdėjo permainų, kurios įvyko Lietuvos kaime, mastą ir pobūdį, nors pačią pažangos tendenciją jis atspindėjo teisingai.

*Tautos šventė
Papilėje. 1931 m.
rugsėjo 8 d.
J. Sinkevičiaus nuotr.
ŠAM*

⁵³ Šiaulių apskrities viršininko 1924 m. lapkričio 8 d. nutarimas, Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM), Istorijos skyrius, I-R 3844.

⁵⁴ J. Šiušos pranešimas „Gerbiameji tarybos nariai“, ŠAM, Istorijos skyrius, I-K 3844.

⁵⁵ Ten pat.

Papilės valsčiaus seniūnijos darbuotojai. 1933 m. liepos 27 d. Pirmoje eilėje trečias iš kairės sėdi sekretorius J. Kedys, ketvirtas – viršaitis Juozas Daunys, šeštas – Papilės miestelio seniūnas Jonas Anužis; antroje eilėje pirmas iš dešinės stovi Budavas, antras – Barvydžių seniūnas Leonas Šalavėjus. Iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondų

Tarybos pirmininkui pasiūlius, Papilės valsčiaus taryba pasiuntė sveikinimus Lietuvos vyriausybei, Prezidentui ir kariuomenei. Prezidentui Antanui Smetonai buvo pasiųstas tokio turinio sveikinimas:

„Džiūgaudami, kad mūsų laivelis, plaukdamas per dešimtmetį siaučiančias audras, jų draskomas, nesudužo, sveikiname Tave, Tautos vade, linkėdami budriai laikyti vairą, kad be pavojų nuplauktume, kur mūsų širdys traukia, ir kitas dešimtmečio sukaktuves jau švęstume Vilniuje“⁵⁶.

Tautininkams užėmus valdžios krėslus, iškilo grėsmė demokratijai. 1927 m. eiliniai valsčių savivaldybių rinkimai neįvyko, nes naujoji Lietuvos valdžia tiems rinkimams nebuvo pasirengusi, pirmiausia norėjo savivaldybes reformuoti, pritaikyti prie savo režimo.

Papilės valsčiaus taryba, išrinkta 1924 m., ir viršaitis A. Gedaminas dirbo daug ilgiau negu turėjo dirbti pagal Savivaldybių rinkimų įstatymą, kuris numatė 3 metų kadenciją. Naujos valsčių tarybos buvo išrinktos tik 1929 m. rudenį, po to, kai įsigaliojo naujas, nedemokratiškas vietos savivaldybių įstatymas⁵⁷. Šį kartą valsčiaus tarybą gyventojai rinko ne tiesiogiai, kaip anksčiau, bet seniūnijos sueigose apskrities viršininko nustatytu laiku ir viršininko kontroliuojami. Kadangi šis savivaldybių įstatymas įvedė įvairius cenzus (amžiaus, turto, išsilavinimo, pareigų⁵⁸), daugelis piliečių nebegalėjo dalyvauti valsčiaus tarybos rinkimuose ir nebeturėjo galimybių būti išrinktais į savivaldybės institucijas.

1929 m. Papilės valsčiaus viršaičiu buvo patvirtintas tautininkas Juozas Daunys, kilęs iš Būriškių kaimo, 33 metų ūkininkas, kuris į valsčiaus tarybą pirmą kartą buvo išrinktas 1921 m.⁵⁹ Valsčiaus vadovo pareigas J. Daunys ėjo iki 1940 m. pradžios, kai Lietuvoje įvy-

⁵⁶ Papilės valsčiaus tarybos sveikinimas Lietuvos vyriausybei, Prezidentui ir kariuomenei, ŠAM, Istorijos skyrius, I-K 3844.

⁵⁷ Vietos savivaldybės įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1929, spalio 7.

⁵⁸ *Ten pat.*

⁵⁹ Papilės valsčiaus tarybos narių sąrašas, LCVA, f. 862, ap. 1, b. 313, l. 67.

ko paskutiniai valsčių savivaldybių rinkimai. Už tai, kad ilgą laiką dirbo valsčiaus viršaičiu ir buvo tautininkas, J. Daunys brangiai sumokėjo. 1941 m. birželio 24 d. prieš pasitraukdami iš Lietuvos bolševikai J. Daunį suėmė ir kartu su keliais kitais papilėniškiais uždarė į Papilės daboklę. Birželio 27 d. bolševikai sušaudė Šiaudinės girininką Stankaitį, valstiečius Antaną Rupšį ir Marcinkų⁶⁰. Tarp žudomų buvo ir J. Daunys. Nors ir sunkiai sužeistas į galvą, jis išliko gyvas, vėliau atsigavo ir buvo nuvežtas į Mažeikių ligoninę, kur gavo reikalingą medicinos pagalbą⁶¹. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje J. Daunys pasitraukė į Vakarų ir apsigyveno Kanadoje.

Paskutinis Papilės valsčiaus viršaitis buvo Jonas Joniškis, kuris viršaičiu dirbo dar ir vėliau – vokiečių okupacijos metais. Po Antrojo pasaulinio karo, 1951 m., J. Joniškis buvo represuotas sovietų valdžios ir su šeima ištremtas į Rusiją, į tolimą Krasnojarsko kraštą. Į tėvynę J. Joniškis sugrįžo tik 1968 m.⁶²

Išvados

Vokietijos vyriausybei leidus pradėti konkrečius Lietuvos valstybės atkūrimo darbus, 1918 m. lapkričio 12 d. Lietuvos valdžia (Lietuvos Valstybės Taryba ir pirmoji Vyriausybė) priėmė atsišaukimą „Lietuvos piliečiai!“, kuriuo pakvietė žmones organizuotis, kurti vietos savivaldybes. Reaguodami į šį kreipimąsi ir apskritai į susidariusią politinę situaciją, Papilės miestelio bei apylinkių gyventojai netrukus sudarė valsčiaus komitetą, kuris tapo savivaldybės užuomazga. Nors Lietuvos valdžia rekomendavo kurti parapijų komitetus, papilėniškiai, paveikti Lietuvos socialdemokratų partijos agitatorių, suformavo valsčiaus komitetą.

Pirmajai lietuviškai valsčiaus valdžiai teko dirbti itin sudėtingomis sąlygomis. Jai trukdė iš pradžių okupantai vokiečiai, vėliau valsčiaus valdžios veiklą suparalyžiavo bolševikai, dar vėliau – bermontininkai.

1919 m. papilėniškiai dėjo daug pastangų, kad būtų patenkintas jų reikalavimas prisijungti prie Šiaulių apskrities, kuriai Papilė priklausė nuo senų laikų. Jų pastangos buvo vainikuotos sėkme.

1920 m. pradžioje, išrinkus pirmąją legitimistinę valsčiaus tarybą, pasibaigė valsčiaus ir jo valdžios formavimosi periodas, kuriam būdinga ypač aktyvi papilėniškių veikla, nukreipta į nepriklausomybės siekio įgyvendinimą.

1920–1940 m. valsčiaus savivaldybė tvarkė įvairius ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo reikalus, sprendė susidariusias problemas. Buvo pasiekta nemažai pažangos ne tik ūkio, socialinės gerovės ir kultūros srityse, bet ir kuriant demokratiją. Deja, demokra-

Viršaitis

Jonas Joniškis.

*M. Rubiņšteino nuotr.
Iš Šiaulių „Aušros“
muziejaus fondų*

⁶⁰Papilė, Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 4, l. 443.

⁶¹*Lietuviai tautininkai bolševikų kankiniai*, red. A. Kerulis, J. Prunskis, M. Valiukėnas, Chicago, 1988, p. 37.

⁶²Informacija apie J. Joniškį gauta iš jo sūnaus Danulio Janušio, gyvenančio Šiauliuose.

tijos procesą sukomplikavo 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmas ir po jo vykdyta tautininkų valdžios politika. Dėl įvestų rinkėjų cenzų ketvirtajame dešimtmetyje valsčiaus tarybos rinkimuose nebegalėjo dalyvauti daugelis papilėniškių.

Nepriklausomybės laikotarpį 1940 m. vasarą nutraukė brutali bolševikų okupacija, kuri skaudžiai palietė ir Papilės valsčiaus gyventojus.

Papilės valsčiaus tarpukario politinė istorija panaši į daugelio kitų Lietuvos valsčių istoriją, nors kai kuriais atžvilgiais ji yra gal kiek ryškesnė ir reikšmingesnė, nes papilėniškiai buvo aktyvūs naujo gyvenimo kūrėjai.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2002 12 10, spaudai parengtas 2004 06 27.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Papilė“ I dalis, Vilnius, *Versmė*, 2004, p. 266–278 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida Girininkienė).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 08 28.